

ARTUR HAMRYSZCZAK – LUBLIN

[Recenzja]: Sławomir Zych ks., *Z dziejów Kościoła katolickiego na terenie obecnej diecezji rzeszowskiej*, Kolbuszowa 2010, ss. 162 + 4 fotografie.

Diecezja rzeszowska powstała 1992 r. podczas reorganizacji struktur Kościoła katolickiego w Polsce, związanej z przemianami polityczno-społecznymi w Europie Środkowowschodniej. Jednak plany utworzenia tej diecezji z części terytorium diecezji przemyskiej pojawiły się już na początku XX wieku. Dopiero jednak na mocy decyzji papieża Jana Pawła II w dniu 25 marca 1992 r., powstała diecezja rzeszowska. Utworzona została z 14 dekanatów diecezji przemyskiej i 5 dekanatów diecezji tarnowskiej. W chwili utworzenia liczyła ok. 600.000 wiernych, 423 księży diecezjalnych i 68 zakonnych oraz 224 siostry zakonne.

Diecezja rzeszowska ze względu na swoją niedługą historię do tej pory nie doczekała się monografii swych dziejów¹. Książka S. Zycha jest ważną publikacją do poznania wybranych aspektów z dziejów diecezji rzeszowskiej. Publikacja została podzielona na kilka działów tematycznych: Struktury duszpasterskie, Ludność i wierni, Wokół miejsc kultu, Caritas Christiana, Oświata oraz Aneks.

W pierwszej części książki: *Struktury duszpasterskie, ludność i wierni*, Autor umieścił kilka artykułów. W artykule *Koncepcje utworzenia diecezji rzeszowskiej przed 1925 rokiem*, ukazana została historia planów powołania diecezji rzeszowskiej. Pierwsze myśli o powstaniu takowej organizacji terytorialnej Kościoła katolickiego w Polsce pojawiły się na początku XX wieku. Autorem koncepcji powstania diecezji rzeszowskiej, poprzez podział diecezji przemyskiej, był namiestnik Galicji Leon hr. Poniński. Zamiaru tego wówczas nie zrealizowano, natomiast już po powstaniu II Rzeczypospolitej, do zarzuconej idei powrócono. Również i wtedy mimo zaangażowania w to wielu osób nie doszło do powstania diecezji. Dopiero w 1992 r. powołano do istnienia diecezję rzeszowską.

W artykule *Dzieje parafii Gorlice do roku 1772*, Autor szczegółowo opisuje przeszłość tej parafii, która swymi początkami sięga XIV wieku. W okresie reformacji, kiedy miasto stało się własnością kalwińskiej rodziny Pieniążków, parafia

---

¹ Jedyne dotąd opracowanie to: A. Motyka, *Redemptori Hominis. Dziesięciolecie diecezji rzeszowskiej (1992-2002)*, Rzeszów 2002.

została zlikwidowana. Gorlice zaś stały się ważnym ośrodkiem reformacji w Polsce. Dopiero w 2. połowie XVII w. miasto odzyskało jednolite, katolickie oblicze wyznaniowe. W Gorlicach funkcjonowały dwa kościoły i kaplica. Kościół parafialny Narodzenia NMP, którego początki sięgają XIV w., kościół filialny pw. Św. Mikołaja Bpa z XV w. oraz kaplica Więzienia Chrystusowego (Carceris Christi) z początków XVIII w. Autor przedstawił również dane proboszczów parafii gorlickiej oraz prebendarzy kościoła św. Mikołaja Bpa w XVIII w. Przy parafii w Gorlicach funkcjonowała szkoła parafialna, która powstała w średniowieczu a jej absolwenci byli studentami Uniwersytetu Krakowskiego. W parafii gorlickiej działał również szpital ubogich. W kościele parafialnym w Gorlicach funkcjonowała również altaria, ufundowana w 1411 r. (ponowiona w 1426 r.) z licznym uposażeniem i obowiązkiem odprawiania przez altarzystę dwóch mszy św. w tygodniu oraz za zmarłych z nieszporem. Przy kościele działały również bractwa: różańcowe i Bożego Ciała, powstałe w XVII w. W 1773 r. powstało bractwo św. Trójcy. Organizacje te uległy kasacji w wyniku reform józefińskich, które przeprowadzono na terenie całej monarchii austriackiej.

Następny artykuł *Z dziejów parafii filialnej w Niwiskach w latach 1593-1772*, przybliży problematykę przeszłości tej wsi powstałej w 1575 r. w dobrach Stanisława Tarnowskiego herbu Leliwa. Miejscowość należała do parafii w Rzochowie, jednak po przejściu Tarnowskich na protestantyzm, kościół parafialny został przekazany luteranom. W 1593 r. Zofia Tarnowska ufundowała w Niwiskach parafię filialną z własnym duszpasterzem, zależnym od parafii w Rzochowie. Wraz z powstaniem parafii filialnej, fundatorka wzniosła drewniany kościół pw. Św. Mikołaja Bpa. Parafia obejmowała dwie miejscowości: Niwiska i Trześń choć z czasem przyłączono do niej nowo powstałe wsie. W parafii niwiskiej funkcjonowała szkoła parafialna, z początków XVI w. Pełną samodzielność parafia filialna w Niwiskach uzyskała dopiero w 1925 r.

Parafia zamkowa w Rzeszowie przybliży dzieje kapelanii zamkowej na prawach parafii. Kaplica na zamku pw. Św. Franciszka Serafickiego i Jana Nepomucena, w Rzeszowie powstała po 1620 r. z fundacji Spytka Ligęzy, właściciela zamku i dóbr. Kapelan kaplicy zamkowej posiadał prawa proboszczowskie w stosunku do osób mieszkających na zamku. W XVIII w. biskup Sierakowski oddał pod opiekę proboszczowi zamkowemu również kaplicę myśliwską pw. Św. Huberta w Miłocinie. Kaplica zamkowa posiadała dwóch kapelanów (od 1743 r. proboszczów). Parafia zamkowa w Rzeszowie przestała funkcjonować około połowy lat 80 XVIII w. na skutek reform józefińskich.

Artykuł *Relacje etniczne i wyznaniowe na terenie diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w latach 1939-1944*, porusza ważne zagadnienie w funkcjonowaniu kościoła lokalnego. Diecezja przemyska przed wybuchem II wojny światowej obejmowała ok. 21.000 km² na terenie woj. lwowskiego i krakowskiego. Na terytorium diecezji funkcjonowały struktury administracyjne obrządku grekokatolickiego i ormiańskiego oraz Administracja Apostolska Łemkowszczyzny, wyłączona ze struktur przemyskiego biskupstwa grekokatolickiego. Nadto funkcjonowały parafie cerkwi prawosławnej oraz kościoła narodowego (hodurowcy). Przed drugą wojną światową tereny diecezji przemyskiej zamieszkiwali w prze-

ważącej części katolicy obrządku łacińskiego, którymi zasadniczo byli Polacy. Natomiast Ukraińcy byli wiernymi obrządku grekokatolickiego. Trzecią pod względem liczebności grupę narodowościową stanowili Żydzi. Diecezję przemyską zamieszkiwali również niemieccy osadnicy z czasów józefińskiej akcji osadniczej w XVIII w. Byli oni zarówno katolikami jak i protestantami. Jedną z mniejszych grup narodowościowych byli Lemkowie.

W czasie wojny diecezja przemyska została podzielona na dwie części okupacyjne: niemiecką i sowiecką. Również stolica biskupstwa - Przemysł był podzielony na dwie części okupacyjne. W tym czasie doszło do dużego przemieszczenia ludności. Związane było to z ustaleniem granicy niemiecko - sowieckiej na Sanie oraz akcjom repatriacyjnym przeprowadzanych przez okupantów. W sowieckiej strefie od 1940 r. przeprowadzono czterokrotne masowe deportacje ludności, głównie polskiej. Nadto po wybuchu wojny w 1941 r. sowieci zamordowali więźniów, których nie ewakuowali na wschód. Na teren diecezji przemyskiej przybywali wysiedleńcy z Kraju Warty i Zamojszczyzny oraz w 1944 r. z Warszawy. Niemcy wysiedlili również mieszkańców wsi na północ od Rzeszowa, które były przeznaczone na poligon. Znaczna część ludności polskiej, głównie z terenów wschodnich diecezji przemyskiej została wymordowana przez nacjonalistów ukraińskich. Koloniści niemieccy zostali przez władze hitlerowskie, wraz ze zbliżającym się frontem, ewakuowani w głąb Niemiec. Natomiast społeczność żydowska prawie w całości została wymordowana przez okupantów niemieckich. Podobny los spotkał ludność cygańską.

Kolejny artykuł to: *Funkcjonowanie parafii łacińskiej diecezji przemyskiej w latach drugiej wojny światowej*. W diecezji przemyskiej przed wybuchem wojny funkcjonowało 356 parafii. W okresie wojennym wobec trudności w normalnym funkcjonowaniu doszło jednak do zaniku kilku parafii. Związane to było wysiedleniami wiosek w puszczy sandomierskiej pod poligon wojskowy Wehrmachtu, wyjazdem ludności z osad niemieckich kolonistów oraz mordami ludności polskiej przez UPA. Jednak w kilku przypadkach władze kościelne utworzyły placówki duszpasterskie zwane ekspozyturami przez co powiększyły sieć parafialną. W strefie okupacji sowieckiej na kościoły nałożono wysokie podatki, które miały zrujnować finansowo wiernych i doprowadzić do zamknięcia obiektów kultu. Nadto wojska sowieckie dopuściły się licznych profanacji krzyży i kapliczek przydrożnych oraz cmentarzy. Częstokroć również wojsko okradało obiekty kultu z paramentów liturgicznych i wyposażenia czy też zamieniały kościoły na magazyny. W czasie działań wojennych zniszczeniu uległy liczne świątynie w diecezji przemyskiej. Mimo utrudnień w funkcjonowaniu Kościoła w okresie okupacji, życie religijne nie tylko trwało ale i uległo w wielu przypadkach intensyfikacji. Wierni indywidualnie pielgrzymowali do sanktuariów maryjnych, z których niektóre przeżywały w tym okresie ożywienie swej popularności. Także konfraternie i stowarzyszenia religijne, które były liczne w diecezji przemyskiej, mimo wojny, w większości nie zaniechały działalności. Również nadal funkcjonowały w parafiach różnego rodzaju przytułki dla osób starszych, chorych i kalekich.

W drugiej części książki *Wokół miejsc kultu*, zamieszczone zostały dwa artykuły. Pierwszy nosi tytuł: *Zarys dziejów sanktuarium NMP Śnieżnej w Głogowie*

Małopolskim w XVII-XVIII w. Autor przedstawił przeszłość jednego z lokalnych sanktuariów maryjnych, w obecnej diecezji rzeszowskiej. Miasto Głogów zostało założone w 1570 r. na mocy fundacji Krzysztofa Głowy z Nowosielec herbu Jelita. Wraz z miastem powstał również kościół parafialny pw. Trójcy Św. i św. Jana Chrzyciciela. Początki kultu NMP w Głogowie Małopolskim, według miejscowej tradycji związane są z objawieniem się Maryi dwóm żebrakom. Na miejscu objawienia przed 1721 r. wzniesiono drewniany kościół filialny, w którym od 1763 r. duszpasterzowali Misjonarze św. Wincentego a Paulo. W kościele wielką czcią cieszył się obraz NMP Śnieżnej, uznany za cudowny. Zanik kultu dokonał się w okresie reform józefińskich, kiedy władze państwowe skasowały klasztor misjonarzy a cudowny wizerunek przeniesiono do kościoła farnego.

Następny artykuł to: *Kościoly i oratoria prepozytury parafialnej w Kolbuszowej w świetle akt wizytacyjnych z 1764 r.* W okresie staropolskim Kolbuszowa, należąca do archidiaconatu sandomierskiego w diecezji krakowskiej była ważnym ośrodkiem życia religijnego. Parafia kolbuszowska powstała w okresie średniowiecza a jej świątynia parafialna pw. Wszystkich Świętych, posiadała tytuł prepozytury. Przy kościele funkcjonowało kolegium mansonarzy, pięć konfraterni oraz szkoła parafialna i biblioteka. Na terenie parafii istniał również kościół pw. Św. Stanisława Bpa, będący filia prepozytury szpitalnej w Rzochowie. Nadto funkcjonowały również dwa prywatne oratoria czyli kaplice pałacowe w: Kolbuszowej i Przedborzu.

Część trzecia publikacji nosi tytuł *Caritas Christiana* i obejmuje dwa artykuły. Pierwszy to: *Książd Wojciech Borowiusz (1572-1646) i jego fundacje dobroczynne.* Kapłan ten pochodził z Cmolasu k. Kolbuszowej. Był doktorem filozofii i teologii oraz wielokrotnym rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dla swojej rodzinnej miejscowości założył fundacje dobroczynne. Jedną z nich była prepozytura szpitalna w Cmolasie składająca się z przytułku dla ubogich z własną świątynią i kapelanem. Nadto ufundował stypendia dla dwóch studentów z Cmolasu, którzy uczyli się na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Następny artykuł nosi tytuł: *Wielka fundacja szpitalna księcia Jerzego Ignacego Lubomirskiego z 1752r.* Książę, właściciel licznych dóbr, był dobrodziejem wielu klasztorów i fundatorem kilku kościołów w swoim majątku. W 1752 r. utworzył fundację w kwocie 21 tys. złp na budowę nowych i pomoc już istniejącym szpitalom. Fundusze zostały zapisane dla szpitali w Rozwadowie, Żelechowie, Rzeszowie, Bolechowie, Staromieściu, Korczynnie, Malawie, Husowie i Zabierzowie. Ponieważ książę Jerzy Lubomirski fundował szpitale traktując ten akt jako czyn pokutny, dlatego też ubodzy przebywający w szpitalach zostali zobowiązani do ofiarowania swych pobożnych praktyk w intencji zbawienia duszy fundatora.

Część czwarta książki: *Oświata* obejmuje dwa artykuły. Pierwszy to: *Nosówka – z dziejów wsi i oświaty.* Nosówka leżąca do Rzeszowa powstała w XV w. przynależąca od swego założenia do parafii Zabierzów. Przez wieki była własnością różnych rodzin, z których ostatnim był Kazimierz Dąbski. W 1908 r. we wsi powstała ochronka i szkoła. Placówki te prowadziły siostry ze zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi. Oprócz nauczania siostry zajmowały się

również opieka chorych w parafii. W czasie II wojny światowej siostry zostały usunięte przez okupanta niemieckiego ze szkoły. Po 1945 r. siostry jednak nie powróciły do nauczania w Nosówce, opuszczając tę wieś na mocy decyzji władz państwowych.

Następny artykuł to: *Dzieje szkoły parafialnej w Zabierzowie w czasach staropolskich*. Parafia Zabierzów powstała na początku XV w. Szkoła powstała w tej miejscowości w okresie reformy po soborze trydenckim. Pierwsza wzmianka o niej pojawia się w 1638 r. Szkoła zanikła w XVIII w. by odrodzić się w XIX.

Publikację wieńczy *Aneks*, w którym umieszczone zostały dwa teksty ks. S. Zycha. *U źródła kolbuszowskich dziejów* – kazanie wygłoszone w kolegiacie Wszystkich Świętych w Kolbuszowej z okazji pięćsetlecia miejscowości w 2008 roku. Drugie kazanie: *Madonna z Puszczy*, zostało wygłoszone w Sanktuarium w Ostrowach Tuszowskich podczas pielgrzymki leśników Puszczy Sandomierskiej w 2006 r.

Publikacja ks. S. Zycha stanowi ważny wkład w poznanie wybranych aspektów z dziejów terenów z dzisiejszej diecezji rzeszowskiej. Autor w swych artykułach wykorzystał bogaty materiał archiwalny z wielu zbiorów kościelnych i państwowych, również zagranicznych. Nadto skorzystał z bardzo dużej literatury przedmiotu. Są to zarówno monografie ale też opracowania szczegółowych zagadnień. Autor wykorzystał także prace dyplomowe powstałe na różnych uczelniach. Ważną pozycją jego bibliografii są relacje i wspomnienia świadków opisywanych wydarzeń.

S. Zych wykazał w swojej książce, że jest rzetelnym historykiem. Niewątpliwą zaletą jego pracy jest to, iż stara się on ustalić fakty co do których nie ma zgody w historiografii. Przytacza opinie i ustalenia różnych autorów, aby je skonfrontować i na podstawie najnowszych badań ustalić właściwy stan². Nadto dla większej przejrzystości tekstów, Autor umieścił liczne tabele, które w klarowny sposób prezentują wyniki badań naukowych.

Niestety publikacja ma kilka mankamentów. Autor wprawdzie dokonał logicznego podziału artykułów w tematyczne bloki ale niektóre artykuły ze względu na swój ciężar gatunkowy mogłyby stanowić wręcz samodzielne pozycje książkowe (dwa artykuły o diecezji przemyskiej w okresie II wojny światowej). Niestety nie za bardzo wiemy czym kierował się Autor w doborze artykułów do swojej książki. Szkoda, że S. Zych nie umieścił w publikacji wstępu w którym wyjaśniłby konstrukcję publikacji oraz kryteria wyboru artykułów.

Nadto przydałby się na początku publikacji wykaz skrótów zastosowanych w książce. Dzięki temu łatwiej byłoby czytać tekst przypisów bez żmudnego wyszukiwania miejsca gdzie wyjaśniany jest dany skrót.

W publikacji umieszczone zostały cztery fotografie. Są to zdjęcia: projektu utworzenia diecezji rzeszowskiej z 1924 r, portret księcia J. Lubomirskiego oraz mapa i obraz NMP z Sokołowa Taki zestaw sprawia jednak wrażenie trochę przypadkowego wyboru. Skoro Autor zdecydował się na umieszczenie zdjęć, przydałoby się aby każdy artykuł został zilustrowany fotografiami. Pomocna byłaby tak-

² Zob. np. artykuł: *Koncepcje utworzenia diecezji rzeszowskiej*, s. 13-14

że mapa diecezji rzeszowskiej. Jej brak jest istotnym mankamentem publikacji.

Praca S. Zycha stanowi ważny przyczynek do poznania przeszłości diecezji rzeszowskiej. Publikacja przynosi jednak pewien niedosyt gdyż wiele tematów i zagadnień zostało tylko zasygnalizowanych. Być może wynikało to z małej objętości książki, co spowodowało pewne ograniczenia w publikacji tekstów. Dobrze by było aby Autor w przyszłości wydał książkę o historii diecezji rzeszowskiej bardziej obszerną, obejmującą więcej zagadnień z przeszłości tego lokalnego Kościoła. Mimo wykazanych wyżej drobnych mankamentów, książka powinna być obowiązkową lekturą dla czytelnika chcącego poznać przeszłość terenów dzisiejszej diecezji rzeszowskiej.